

Em zimanê kurdî binasin

Let's look into kurdish

Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê: 19
Publications of The Kurdish Institute of Istanbul: 19

Çapa Yekemîn: Tîrmeh 2001
First Edition: July 2001

Ê ku ji Kurdî Wergerandiye Tirkî: H. Kaya
Translated from Kurdish to Turkish by H. Kaya

Ê ku ji Kurdî Wergerandiye Îngilîzî: Samî Hezîl
Translated from Kurdish to English by Sami Hezil

Çapxane: Berdan Matbaacılık
Printing: Berdan Matbaacılık

ISBN
975-973 31-1-0

Navnîşan/Adress: Zend Bilim Kültür Eğitim
Basın Yayın Ltd. Şti.
Atatürk Bulvarı, Ceylan Palas Apt., No: 154/12
Aksaray-İstanbul
Tel: (0212) 527 19 11
Fax: (0212) 527 61 49

EM ZIMANÊ KURDÎ BINASIN LET'S LOOK INTO KURDISH

AMADEKAR / WRITTEN BY

- Hasan Kaya
- Zana Farqînî
- Sami Tan

Em Zimanê Kurdî Binasin

Destpêk

Li Rojhilata Navîn kurd di bin serweriya çar dewletan de dijîn, ev dewlet jî Tirkîye, Îran, Irak û Sûriye ne. Zimanê fermî yê van dewletan tirkî, erebî û farisî ye.

Zimanê tirkî ji malbata zimanê ural-altay, erebî ji ya Semîtîk û farisî jî, ji ya îndo-ewropî ye. Ji van zimanan tenê kurdî û farisî ji heman koma zimanî ne. Lê belê li vir tiştekî seyr heye. Hem rêveberiya ereb û hem jî ya fars hebûna kurdan wek kurd û zimanê wan jî wek zimanekî serbixwe dipejirînin. Lê nêrîna fermî ya rêveberiya Tirkîyeyê, vê yekê red dike û dibêje ku kurd bi binyada xwe ve tirk in.

Ev raman bi taybetî piştî damezîrana komarê serdest bûye û wek bîrdoza fermî hatiye parastin. Em dizanin ku, beriya komarê, kurd wek qewmekî cihê û zimanê wan jî wek zimanekî serbixwe dihatê dîtin. Ji bo nimûne, Evliya Çelebi di berhema xwe ya navdar 'Seyahatname'yê de behsa zimanê kurdî û zaravayê wê dike. Evliya Çelebi, dide xuyakirin ku zimanê kurdî zimanekî dêrin ango qedîm e û ji zimanên mîna farisî, dêrî û îbrî cuda ye.

Her wiha, Şemsettin Sami, di *Kamus'ül Alâm'a* xwe de û Ziya Gökalp jî di gotar, daxuyanî û berhema xwe ya bi navê '*Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*'ê de, amaje dikin ku kurdî bi

tu awayî naşibe zimanên din û kurdî zimanekî dewlemend û serbixwe ye.

Lê piştî avakirina komarê, nemaze bi qanûna bingehîn a sala 1924'an, hebûna kurdan tê redkirin, her kesê li Tirkiyeyê dijî mîna tirk tê pejirandin. Peyvên mîna kurd, kurdî û Kurdîstan, ku di gelek belgeyên fermî yên Osmanî û Tirkiyeyê de dihatin bikaranîn, têne qedexekirin.

Hemû zanyarên ku li ser zimanê kurdî lêkolînên zanistî kirine didin xuyakirin ku, kurdî zimanekî serbixwe ye û tu têkilî û pêwendiya wê ne bi tirkî û ne jî bi erebî re heye. Li hêla din, kurd arî ne û ew farisan lêzîmên hev in, zimanên wan jî, ji heman koma zimên e. Lê her yek jê zimanekî serbixwe ye.

Ji mêj ve kurdan bi zimanê xwe perwerde û hîndekariyê dikirin. Li medreseyan li ser mijarên wekî matematîk, mantik, gramer, fiqih û hwd. perwerdehî bi zimanê kurdî û erebî dibû. Ev medrese piştî avakirina komarê hatin qedexekirin. Her wiha ligel vê yekê, weşan û nivîsandina bi kurdî jî hatin qedexekirin.

Îro, rewş piçek guheriye, Wekî berê bi tundî înkara kurdan û zimanê kurdî nayê kirin. Hejmara kesên ku vê yekê dikin, hindik e. Kesên statukoparêz, hebûna zimanê kurdî qebûl dikin, ancax zimanê kurdî wek zimanekî paşvemayî û cîgehî (mehelî) bi nav dikin û hebûna zarava û devokên di zimanê kurdî de jî wek asteng li pêşiya perwerde, hîndekarî û weşanê didine nîşandan.

Rast e, di kurdî de zarava û devok hene. Ev rewş, ne tenê xweserî zimanê kurdî ye. Di hemû zimanan de zarava û devok hene. Standardbûn tenê di zimanê nivîskî de heye, ne di yê devkî de. Kîjan gel an netewe dikare biangiştîne (îdea bike) ku hem zimanê wan ê devkî û hem jî yê nivîskî zimanekî hevgiretî û standard e!...

Rewşa zimanê standard bi rewşa dewlet-nete-

we, dewleta modern ve têkildar e.

Dibêjin zimanê kurdî, zimanekî têkilhev û col e. Tu kes bi awayekî zanistî nikare bibêje ku filan ziman xwerû û sade ye. Di hemû zimanan de peyvên biyanî hene. Ji bo vê rewşê em nimûneyeke balkêş li vir bidin. Di zimanê hemû gel û neteweyên misilman de serdestî û bandora zimanê erebî berbiçav e. Her wiha di zimanê gelên îsewî de jî mirov rastî hîkarî û bandora zimanê latînî tê. Ev rewşa hanê ji ber ol û dîn e. Ji ber ku zimanê mizgeftê û Quranê erebî û yê dêrê jî latînî ye.

Ji bilî vê yekê, hemû gelên cîranên hev ji ber sedemên cihê, ji aliyê zimên ve jî bandor li hev kirine û peyv dane hev û ji hev standine.

Îro em bi awayekî zelal di zimanê tirkî, kurdî û farisî de rastî peyvên erebî tîn, her wiha van her çar zimanan ji hev û din peyv standine û dane hev. Ji ber ku wêjeya farisî demekê gelên wekî kurd, ereb û tirk ji xwe re hijmetkar hiştiye lewma jî peyvên wî zimanî ketine nav zimanê van gelan. Ev jî tiştekî asayî û siruştî ye.

Kurd, gelekî dêrin ên vê herêmê (Mezopotam-yayê) ne û xwedî şaristaniyeke zengîn in. Ji pêşiyên kurdan pir bermayî mane, ku hinek jê berhemên nivîskî ne. Ji belgeyên ku bi dest ketine, em pê dihesin ku kurdan ji berê de nivîs bi kar anîne.

Belê, ev kitêbok ne li dû aşkerakirin û peyitandina wan tiştan e ku li cîhanê gelek pispor û mirovên sade jî pê dizanin. Lê ji ber ku di van demên dawîn de, li ser mijara zimanê kurdî û kurdan gelek gengeşî û hewlên berevajîkirina rastiyan pêk hatin û di van gengeşîyan de ne pisporên mijarê yên kurd û ne jî saziyên wek enstîtuyê hebûn, ji lew re me pêwîst dît ku em bi awayekî puxtayî ji mijarên li ser zimanê kurdî behs bikin. Em xwedî wê baweriyê ne ku, ev kitêbok dê bi kêr bê da ku gengeşî û nîqaş li ser zemîneke rast bîn kirin.

Alfabeyên ku kurdan bi kar anîne

Palpişt û belgeyên di dest me de, bi me bidin zanîn ku kurdan bi dirêjîya dîrokê re gelek alfabe bi kar anîne. Lê belê em pê nizanin bê kurdan serê pêşîn kîjan alfabe bi kar aniye û kengê dest bi nivîsandina nivîsê kiriye. Ji bilî alfabeyên ku em dê li jêrê bidin, kurdan xetên aramî, suryanî û grekî jî bi kar anîne.

Alfabeyên ku heta niha kurdan bi kar anîne ev in:

1) Nivîsa mixî: Medan şeş (6) tîpên din jî bi ser ve kirine û hejmara tîpên vê alfabeyê ji sî û şeşan (36) derxistine çil û duduyan (42). Ev alfabe ji çepê ber bi rastê ve tê nivîsandin.

2) Alfabeya Avesta: Ev alfabe ji çil û çar (44) tîpan pêk tê û ji hêla rastê ber bi hêla çepê ve tê nivîsandin. Hin çavkanî destnîşan dikin ku, çil û heşt (48) tîpên alfabeya Avesta hene.

3) Alfabeya Aramî: Belgeyên herî kevn ên kurdî bi vê alfabeyê hatine nivîsandin, ev belge li şikeftên herêma Hewremanê hatine dîtin. Her wiha tê gotin ku nivîsarên Kurdî bêhtir bi vê alfabeyê ne. Belgeyên hatine dîtin, ku nivîs li ser çermê xezalan e, ji nav wan ên herî kevn ji salên 88-87 ên beriya zayînê ne.

4) Alfabeya Berê ya Pehlewî. Bi vê alfabeyê, bi navê 'Dînkêrd' pirtûkek bi zaravayê soranî hatiye nivîsandin.

5) Alfabeya Masî Soratî: Dîrokzanê Erebiyê Ibn Wehşîye, di pirtûka xwe ya ku di sala 855'ê zayînê de qedandiye, dibêje kurdan ev alfabe (Masî Soratî) bi kar aniye û sê (3) berhemên ku bi vê alfabeyê hatine nivîsandin jî dîtin. Ev alfabe sî û şeş (36) tîp bûne, lê kurdan şeş (6) tîpên din jî lê

zêde kirine.

6) Alfabe ya ku Kurdên Êzîdî bi kar tînin: Bi sedan sal e ev alfabe ji aliyê kurdan ve tê bikaranîn û ji sî û yek (31) tîpan pêk tê. Ji milê rastê ber bi milê çepê ve tê nivîsandin. Hinek kes ji vê alfabe yê re 'Alfabe ya Sirê' (ango Huruful el Sır) jî dibêjin. Pirtûka olî ya pîroz a Êzîdîyan *Mushefa Reş û Cîlwe* bi vê alfabe yê hatine nivîsandin.

7) Alfabe ya Erebi ya Kurdî

8) Alfabe ya Latîni ya Kurdî

9) Alfabe ya Kirîli ya Kurdî

Ji bilî van alfabe yan, li Hêrêma Zêwê ya Rojhilatê Kurdistanê, çav bi cureyeke nivîsê hatiye ketin ku li ser tepsîyeke zîvîn e. Li gor lêkolîneran, ev nivîs ji beriya zayînê (beriya mîladê) jî sedsala 8'an maye û ev nivîs aîdê medan e. Ji bilî vê belgeyê, li cihekî din kes rastî heman cureyê nivîsê nehatiye.⁽¹⁾

Di nav zimanê cîhanê de zimanê kurdî

Zimanê kurdî, her wekî ku gelek zimanzan û kurdzanan jî destnîşan kiriye, ji malbata zimanê îndo-ewropî ye. Di nav vê malbatê de kurdî, ji koma zimanê Îranî ye. Ji nav koma zimanê îranî jî, li milê bakurê rojava dikeve. Niha em navên hin zimanên ku di koma zimanê Îranî de cih digirin bidin:

Farisî, kurdî, belûcî, osetî, yexnûbî, peştoyî, pamiirî û hwd.

Ji bo ku cihê zimanê kurdî xweş diyar û zelal bibe, em bala xwe berdin ser senifandina zima-

nan. Zimanzan, wek adet zimanan ji du aliyan ve disenifnin û vê yekê li gorî şêwe û binyadê dîkin.⁽²⁾

a) Ji aliyê şêweyê ve ziman

Zimanzan ji aliyê şêweyê (morfolojiyê) ve zimanan li sê koman parve dîkin:

1) Zimanên yek-kîteyî: Zimanên çîn û tîbetê gişt bi vî rengî ne.

2) Zimanên pêvekî: Tirkî û macarî pêvekî ne.

3) Zimanên tewangbar: Zimanên îndo-ewropî û samiyî tewangbar in.

Ji ber ku zimanê kurdî jî, zimanekî tewangbar e⁽³⁾ divê em li ser tewangbariyê çend tiştan bibêjin. Zimanzan tewangbariyê wiha rave dîkin: *“Tewang di dema kişandinê de guherîna rayekê (qurm, kok), bi taybetî jî guherîna dengdêrên rayeka lêkerê ye.”*⁽⁴⁾

Ji bo zimanên tewangbar mînak herî navdar erebî ye. Di erebî de dengdar (konsenant, bêdeng) wekî xwe dimînin û bi dengdêrên (vokal, bideng) ku têne serî û dikevî nava peyvê, bêje pêk tînin. Mînak, *ktp* sê dengdar in û bêjeyên *kîtap, mektep, katîp*, hwd. bi guherîna dengdêran pêk tînin. Dîsa *chl* sê dengdar in, her wiha bi guherîna dengdêran peyvên mîna, *cahîl, cehele, çêdîbin*.

Di kurdî de cureyên peyvê yê guherbar dîtin ango li gorî peywira ku digirin ser xwe diguherin. Ev yek heta bigihe rayeka lêkerê jî diguhere. Ji bo nimûne lêkera *kirin*, di dema niha de dibê */di-k-im/*, li vê derê jî lêkerê tenê tîpa */k/yê* dimîne. Em nimûneyeke din jî bidin, lêkera *parastin*. Em vê lêkerê bi dorê, li gorî dema bikişînin. Pêşî li gorî dema niha.

ez di-parêz-im

ez, cînavka kesê yekemîn ê yekejimar (ji desteya cînavkên netewandî, xwerû)

di, qertafa dema niha

parêz, qurmê lêkerê (ya fermanî)

im, jî qertafa kesê yekemîn ê yekejimar

Niha jî em li gor dema borî bikişînin:

min parast

min, cînavka kesê yekemîn ê yekejimar (ji desteya cînavkên tewandî)

parast, qurmê lêkerê (ya dema borî)

Wek ku jî mînakan jî xuya dibe, di kurdî de ne tenê dengdêr her wisa dengdar jî diguhere. Çawa jî lêkera 'parastin'ê xuya dibe, di çaxê kêşana dema niha de, de qurmê lêkerê (parêz) de, /a/ bûye /ê/ û /s/ jî bûye /z/.

Li aliyê din, di tirkî de tu car di dema kêşanê de rayeka lêkerê naguhere, her tim wekî xwe dimîne. Çawa ku rayek naguhere her wisa dengdar û dengdêrên wê jî li dengê din naguherin. Mînak, lêkera çûn '*gitmek*' e, koka wê /git/ e, mirov dikare gelek qertafên kişandinê û dariştinê bîne dawiya wê, wekî *gittim, gidildi, gidecet, gitmişlerdi* û hw.

b) Ji aliyê binyadê ve ziman

Ji aliyê binyadê ve zimanan li pênc komên se-reke lêkve dikin:

- 1) Îndo-Ewropî (îngilîzî, fransîzî, kurdî, farisî)
- 2) Semîtîk (erebî, îbranî, akadî)
- 3) Bantû (zimanên başûr û naverasta Afrîkayê)
- 4) Zimanên Çînî (zimanên çîn û tîbetê)
- 5) Ûral-Altay (finî, macarî, ûygûrî, tirkî, moxolî)

Çawa ku me li jorê jî dabû xuyakirin, zimanê

kurdî zimanekî îndo-ewropî ye. Dema mirov bala xwe dide zimanên îndo-ewropî mirov rastî gelek peyvên nêzî hev tê. Ew rewşa hanê ji bo hemû zimanê ku di heman malbat û komê de ne, wisan e. Niha jî ji bo vê yekê em tabloya jêrîn derpêş bikin.

<u>Kurdî</u>	<u>Îngilîzî</u>	<u>Almanî</u>	<u>Fransîzî</u>	<u>Farisî</u>	<u>Grekî</u>
stêr	star	stern	astre	sitare	astron
kurt	short	kurz	court	-	-
lêv	lip	lippe	levre	leb	-
jenû	-	-	geneou	-	-
dilop	drop	tropfen	-	-	-
nav	name	name	nom	name	-
no/na	no	nein	non	-	-
tu	-	du	tu/te	-	-
nû/niwe	new	neu	neu	-	-
neh	nine	neun	neuf	-	-
dot	douther	-	-	-	-
bira	brother	-	-	brader	-

Li ser vê mijarê Minorsky⁽⁵⁾ wiha dibêje: *“Kurdî jî wekî farisî yek ji zimanên rojavayê Îranê ye. Her wekî Andreas, Salamann, O. Mann, Meillet, Lent, T. Tedesco jî gotiye, zimanê rojavayê Îranê dibin du bir, bakur û başûr, ew her du bir tevî hev bûne. Digel vê yekê jî, di zimanên îroyîn de gelek tiştên ji hev re biyanî hene, kurdî û farisî ji gelek aliyên ve xwediyên taybetiyên serbixwe ne. Ango zimanê kurdî dikeve birê bakurê rojavayê zimanê îranî.”*

Gelek kes, ji ber ku zimanê kurdî û farisî xwediyê gelek peyvên hevpar in, zimanê kurdî wekî zaravayekî farisî bi nav dikin, lê zimanzanên ku li ser kurdî xebat kirine vê yekê red dikin. Ligel vê yekê em dîsan dixwazin cudahiyên di navbera kurdî û farisî de bidine xuyakirin.

Cudahiyên di navbera kurdî û farisî de

Zimanê Kurdî û faris ji ber ku di heman komê de ne, ji hin aliyan ve nêzî hev in. Ji ber vê yekê, hin dewletên ku li ser kurdan serwer in, hebûna kurdan napejirînin û zimanê wan wek zimanekî col (têkilhev) û xerabûyî yê farisî bi nav dikin. Pê namînin û vê yekê ji baweriyên xwe yên siyasî û perspektîfên xwe yên paqijkirina etnîkî re dikin kerese (malzeme). Ev îstismara hanê, ji awira zaniştî gelekî dûr e. Lewma em pêwist dibînin ku cudahiyên van her du zimanan bi awayekî serkî be jî, li ber çavan raxin. Çendî ku ev her du ziman nêzî hev bin, ew qas jî, ji hev cihê ne û her yek ji wan zimanekî serbixwe ye.

Kurdî zimanekî zayendî ye, ango nêr û mêtî tê de heye, lê ev yek di farisî de tune. Di kurdî de (di kurmancî û kirmanckî/zazakî de) du kom cînavk hene, lê di farisî de em rastî tişteki wiha nayên. Ev her du komên cînavkên di kurdî de, di lêkerên gerguhêz de ji hev cuda tene bikaranîn, ango zimanê kurdî zimanekî ergatîv e. Mînak ji bo zaravayê kurmancî:

Min nan xwar.

Ez nên (nanî) dixwim.

Mînak ji bo zaravayê kirmanckî:

Min nan werd

Ez nanî wena

Her wiha di zimanê kurdî de nêr û mêtî di cînavkên kesîn û nîşandanê de jî heye, lê belê di farisî de tişteki wiha nîn e. Ji bilî vê yekê, di kurdî de du kom cînavkên nîşandanê hene, farisî ne

xwedî taybetiyeke wiha ye.

Em dikarin gelek cihêtîyên van her du zimanan destnîşan û amaje bikin. Lê belê ya baş ew e ku em gotinê bidin Vladimir Minorsky bê ka ew der barê van her du zimanan de çi dibêje. Kurdnas V. Minorsky dide xuyakirin ku, zimanê kurdî û farisî ji hev cihê ne û yer yek ji wan, zimanekî serbixwe ye. Mînorsky aşkera dike ku di navbera kurdî û farisî de pênc cudahiyan girîng hene:⁽⁶⁾

1) **Denganî:** Denganiya (fonetîka) kurdî ji ya farisî cihê ye.

2) **Guherîna dangan:** Peyvên ku ji heman kokê tên jî, ji aliyê deng ve guherîneke mezin di wan de çêbûye.

3) **Cudahiya şeklan:** Ji cînavkan bigire heta bi kêşan û çevana lêkeran, ji qertafên cînavkên xwedaniyê bigire heta bi qedaneka navdêran û hwd cudahî heye.

4) **Cudahiya peyvsaziyê.**

5) **Cudahiya peyvan.**

Zaravayên kurdî

Li ser mijara zaravayên kurdî gelek nêrînên ji hev cihê hene. Nemaze hin kesên ku naxwazin hebûna kurdan û zimanê wan bipejirînin, hemû devokên kurdî wekî zarava nîşan didin û hin caran zarava jî wekî ziman didine xuyakirin. Lê ev kêşe û arîşeya hanê, ji mêj ve ji hêla zimanzan û kurdnasan ve hatiye ronîkirin.

▼ Hê di sedsala 16'an de Şerefxanê Bedlîsî di berhema xwe ya navdar *Şerefnameyê*⁽⁷⁾ de zaravayên kurdî wiha rêz dike:

- 1) Kurmanc
- 2) Lor
- 3) Kelhûr
- 4) Goran.

▼ Li gorî G. Girvinli ku di salên 1836–37'an de li ser etnografiya kurdî hinek lêkolîn kirine, zimanê kurdî dibe du beş: kurdiya jêrîn û kurdiya jorîn.

▼ Peter Lerch (1857-58) kurdî li pênc zaravayan dabeş dike: zaza, kurmancî, kelhûrî, gûranî û lûrî...

▼ Oscar Mann, kurdî wekî kurdiya rojava, rojhilat û başûr dike sê beş. Mann, goranî û zazakî wekî kurdî napejirîne.

▼ E. B. Soane, di berhema xwe ya bi navê *Grammar of Kurmanji or Kurdish Langaage* (1913) de, kurdî li sê beşan parve dike: kurmanciya jorîn, kurmanciya jêrîn, lorî-zaza (hewramî û goranî).⁽⁸⁾

▼ Ziya Gökalp, di xebata xwe ya bi navê *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* de,⁽⁹⁾ kurdî wek pênc zarava hildaye dest: kurmanc, zaza, soran, goran û lor. Gökalp daye zanîn ku, ev gişt zarava ji kurdiya qedîm derçûne.

▼ Dr. Mac Kenzie, kurdî dike sê kom: koma bakur, koma navîn û koma başûr.

▼ Cemal Nebez jî kurdî dike çar beş: kurdiya bakur, kurdiya navîn, kurdiya başûr, goranî-zazayî.

▼ Alaedîn Secadî, di berhema xwe ya bi navê *Destûr û Ferhengî Zimanî Kurdî, Erebi û Farisî* de, zimanê kurdî dike du beş: kurmanciya behdî-

nî û soranî.

▼ Li gorî Dr. Kemal Fuad zimanê kurdî çar zarava ne: 1) kurdiya rojava (jorîn) 2) kurdiya rojhilat (jêrîn) 3) kurdiya başûr 4) kurdiya zaza-kî-goranî.

▼ Fuat Heme Xurşîd, di berhema xwe ya bi navê *Zimanî Kurdî, Dabeşbûnî Cografyayî Dîyalêktekanîy* de, zimanê kurdî wiha dabeş dike: 1) kurmanciya bakur 2) kurmanciya navîn 3) kurmanciya başûr 4) goranî.

▼ Emîr Hesepûr⁽¹⁰⁾, di xebata xwe ya bi navê *National and Language In Kurdistan (1918-1985)* zimanê kurdî dike dike çar zarava: kurmancî, koranî, hewramî, kîrmanşanî.

Ji xebatên van zimanzan jî diyar dibe ku, bi piranî ew xwediyê wê raman û hizrê ne, ku di kurdî de çar zarava hene:

- 1) kurmancî (kirdaskî)
- 2) kurmanciyanaverast (soranî)
- 3) kirmanckî (kirdkî, zazakî-goranî)
- 4) loranî.

Kurmanciya bakur (kurmancî) û kurmanciya başûr (soranî) du zaravayên sereke ne. Ev her du zarava wekî zaravayên ku xwediyê wêjeyê nivîskî ne, têne pejirandin. Van demên dawîn, zaravayê kirmanckî (dimilkî-zazakî) jî hêdî hêdî ber bi nivîskîbûnê ve gavan diavêje.

Di nav zaravayên kurdî de zaravayê ku herî zêde pê tê axaftin kurmancî ye. Kurmancî li hemû deverên ku kurd lê dijîn pê tê axaftin.

Li Tirkîyeyê bi tenê Kurmancî û zazakî hene. Ji bilî çend deverên mîna Anatoliya Navîn û Qe-

rejdxê, ku şêxbizinê lê dijîn. Ev jê devoka soranê ye.

Tevliheviya di warê zaravayan de pirî caran jê, ji ber navlêkirinê tê. Wek nimûne, ji bo kurmanciya bakur, li başûr behdînê û li rojhilat jê şikakê tê gotin. Her wiha ji bo zaravayê kurmanciya jêrîn jê, kurmanciya xwarû, soranê tê gotin. Heman tevlihevî di warê dimilkê de jê balê dikişîne. Navên wekî kirdkî, kirmanckî, dimilî, dêrsimkî, sobê hwd. têne bikaranîn. Ji bo hewramî jê navê goranê tê bikaranîn.

Wekî ji mînakên jorîn jê xuya dibe, navên ku hemû lêkolîner li ser li hev dikin, navên mîna kurdî, kurmancî, kirmanckî û kirdkî ne. Navên din tev navên herêm û êl û eşîran in.

Devokên zaravayên kurdî

Kesên ku naxwazin zimanê kurdî wek zimanekî serbixwe bipejirînin, axaftina her bajarî, heta ya her gundî wekî devok, heta hin caran jê wekî zarava bi nav dikin. Çawa ku di hemû zimanan de zarava û devok hene, wisa di zimanê kurdî de jê hene. Em ji bîr nekin ku standardî di zimanê nivîskî de heye, lê di zimanê devkî de. Bêyî mûdaxele û statûya siyasî, zimanê standard pêk nayê.

Ehmedê Xanî (sedsala 17'an), di berhema xwe ya navdar Mem û Zînê de⁽¹¹⁾ zaravayê kurmancî li ser sê devokên bingeîn pareve kiriye. Em vê peyt û tespîta wî bi malikeke ji şahesera wî nîşan bidin:

*Bohtî û mehmedî û silîvî
Hin la' l û hinik ji zêr û zîvî.*

Mirov dikare vê gotina Ehmedê Xanî ji bo de-

vokê kurmancî wekî bingeh bigire. Bi awayekî giştî lêkolîner, devokên zaravayên din jî wiha rêz dikin:

Kurmanciya naverast (sorani): silêmanî, muk-rî, sineyî.

Kirmanckî (zazakî): devoka Dêrsimê û devo-ka Siwêregê.

Hevoksazî

Hevoksazî, bi me dide zanîn bê cureyê peyvan di kîjan devera hevokê de cih digirin û çawa bi hev ve têne girêdan. Ango hevoksazî, rewşa peyvan û celebê peyvan a li hemberî hev û din e. Di kurdî de, di navbera peyvan de pêwendî û girêdan wiha pêk tê:

Di kurdî de peyv, bi alîkariya veqetandekan (harfî tarîf) bi hev ve têne girêdayîn. Veqetandekên di kurdî de du çeşîd in; diyar û nediyar. Pêşî em ji bo veqetandekên diyar mînakan bidin.

mala mezin (navdêr-rengdêr)
mastê we (navdêr-cînavk)
keçên bedew (navdêr-rengdêr)

Ji bo veqetandekên nediyar jî mirov dikare van wekokan bide.

maleke mezin
mastekî tirs
keçine bedew

Her wekî ji mînakan jî xuya dike, pevgirêdana peyvan di kurdî de dijberî ya tirkî ye. Mînak:

mala min

Heke em vê terkîbê bi tirkî binivîsin, dê wiha be:

Benim evim

Di vê mînakê de aşkera dibe ku hem veqetandekên her zimanan û hem jî cihê hêmanan ji hev cihê ne. Di kurdî de veqetandek bi navdêrê ve dibe lê bi cînavkê ve nabe. Di tirkî de îcar veqetandek bi cînavkê ve dibe, lê bi navdêrê ve nabe.

Hevoksaziya kurdî, her wiha ji gelek aliyan ve ji hevoksaziya farisî jî vediqete. Der barê vê yekê de em guh bidin peyitandinên V. Minorsky: “*Sentaksa kurdî ji aliyê peyvên hevedudanî û lêkerên gerguhêz ve her du (kurdî û farisî) ziman ji hev cuda dibin.*”⁽¹²⁾

Di zimanê kurdî de rêza hêmanên hevokê ji yên tirkî û farisî cuda ye. Di hevokên tirkî yên sererast de pêveber tim li dawiya hevokê ye. Mînak:

Ben Dün Ankara'ya gittim. (kirde+ têrker+pêveber.)

Em vê hevokê bi kurdî saz bikin:

Ez duh çûm Enqereyê. (kirde+têrker+pêveber+têrker.)

Ji bo ku hevokek bê sazkin, du hêmanên bingehîn divên. Ew hêman, kirde û pêveber in. Em bi nimûneyan ji sivikiyê ber bi giraniyê hevokan tevî hêmanan bidin:

ez	çûm
kirde	pêveber

Bi tenê pêveber jî dikare hevokekê pêk bîne. Her wekî ji mînaka li jor jî diyar dibe, ku mirov

cînavka kesê yekemîn a yekejimar /(ez/ biavêje, /çûm/ bi serê xwe jî hevokekê pêk tîne. Di hevokên sanahî de, kirde tê serî û pêveber tê dawiyê. Hevoksaziya lêkerên gerguhêz û negerguhêz jî hev cuda ye. Bi kurtasî, li gorî kompleksbûna hevokê, cihê hêmanên wê diguhere.

Hêmanên hevokê wiha li dû hev rêz dibin.

1) Kirde+têrker+pêveber

Tu	li serê çiyayê Sîpanê	dijî.
kirde	têrker	pêveber

2) kirde+bireser+têrker+pêveber

Şivên	nanê xwe	dereng xwar.
kirde	bireser	têrker pêveber

3) Kirde+têrker+pêveber+têrker

Hûn	dê tu caran	neçin	Geverê
kirde	têrker	pêveber	têrker

Di kurdî kirpandina kîjan hêmanê bê xwestin, ew hêman nêzîkî pêveberê dibe. Mînak:

Ez ê kevirekî bi tevşo bişikînim.

(3) (2) (1)

Ez ê bi tevşo kevirekî bişikînim.

(3) (2) (1)

Kevirekî bi tevşo ez ê bişikînim.

(3) (2) (1)

Bi tevşo kevirekî ez ê bişikînim.

(3) (2) (1)

Mirov di kurdî de rastî hevokên şikestî jî tê. Ev hevok bêhtir di hebest, axaftin û gotaran de têne dîtin.

Piştî ku roja me bû [pêveber] tarî, mirin xweş-tir e [kirde] ji amberê (Ehmedê Xanî).

Taybetiyeke balkêş a zimanê kurdî, ergatîvbûna wê ye. Hevokên ku bi lêkerên gerguhêz têne sazkirin, ji yên negerguhêz cuda ne. Ji ber vê yekê jî di kurdî du kom cînavk hene, her wiha lêker jî hin caran li gorî kirdeyê, hin caran jî li gorî bireserê têne kişandin. Mînak:

*Ez te dibînim.
Min tu dîtî.*

Di hevoka yekemîn de lêker li gorî kirdeyê (ez), di ya duyem de jî li gorî bireserê (tu) hatiye kişandin. Ligel vê taybetiya ku me li jor dabaş kir, di lêkerên gerguhêz de mêjera navdêrê di demên borî de, di lêkerê de diyar dibe. Mînak:

*Min sêv xwar.
Min sêv xwarin.*

Di mînaka yekem de /sêv/ yekejimar e û di hevoka duyem de jî /sêv/ pirejimar e.

Di demên bê û niha de, pirejimarî ji bireserê diyar dibe. Nimûne:

*Ez sêvê dixwim.
Ez sêvan dixwim.*

Zayend

Kurdî zimanekî zayendî ye û hemû peyv an nêr in, an jî mê ne. Ji bilî heyberên candar, heyberên necandar jî xwediyê zayendê ne, lê ev zayendîbûn tişteki rêzimanî ye. Zayenda peyvan bi du awayan, bi veqetandek û qertafên tewangê di-

yar dibe. Peyv bi serê xwe nêtar in. Mînak:

kevçî, çav, pêûs, giyan...

Zayenda bi veqetandekê:

Çavê şîn

pênûsa zirîçî

Di vir de veqetandeka /a/yê mêtîyê û veqetandeka /ê/yê nêrîtiya peyvê nîşan dide.

Zayenda bi tewangê:

siya darê

nikulê dikî

Li vê derê jî, qertafa /ê/yê zayenda mê, qertafa /î/yê jî zayenda nêr nîşan dide.

Veqetandek

Di zimanê kurdî de, terkîb bi veqetandekan tên çêkirin. Ev veqetandek jî nêr û mê ne. Her wiha veqetandekên di kurdî de du cure ne; diyar û ne diyar. Ji ber ku di zimanê kurdî de rewşa navdêran nîn e, bi veqetandek û qertafên tewangê terkîb tên saz kirin.

-ê : yekejimar, nêr û diyar

-a : yekejimar, mê û diyar

-ên : pirejimar, diyar (ji bo her du zayendan)

-ekî : yekejimar, nêr û nediyar

-eke : yekejimar, nêr û nediyar

-ine : pirejimar, nediyar (ji bo her du zayendan)

Tewang

Yek ji taybetiya zimanê kurdî jî tewangbarî ye. Di zimanê kurdî de, hinek beşên hevokê li gorî

erka ku digirin ser xwe diguherin, hinek qertafan digirin; ji vê yekê re tewang tê gotin. Di kurdî de beşên hevokê yên guherbar (lêker, navdêr, cînavk, veqetandek, jimarnav) ditewin. Di kurmancî de, pirjmariya navdêr û cînavkên xwerû bi alîkariya veqetandek û lêkerê diyar dibin, lê di kirmanckî (dimilkî) de pirejmariya navdêrên xwerû bi alîkariya qertafa /-î/yê diyar dibe. Wekî mînak:

Kurmancî:

- Min pênuş bir (yekejimar û binavkirî)
- Min pênuş birin (pirejimar û binavkirî)
- Min pênuşek bir (yekejimar û nebinavkirî)
- Min pênuşin birin (pirejimar û nebinavkirî)

Kirmanckî:

- Min say werd
- Min sayî werdî

Tewanga navdêrên nêr:

Di kurmancî de tewanga navdêrên nêr bi du awayan pêk tê.

- a) Qertafa /î/yê tê dawiya peyvê.
- b) Heke tê de dengê /a/ an jî /e/ hebe, ew deng dibe /ê/. Mînak:

<u>Xwerû</u>	<u>Tewandî</u>
şivan	gopalê şivanî/şivên
nan	nên/nanî bîne
bajar	Zîlan Ronahî ji aşî/êş tê.
nîvîskar	Nivîskêr/nivîskarî xweş nivîsiye
gotîn	gotinê ez êşandim

Tewanga navdêrên mê:

Dengdêra /ê/yê tê dawiya peyvê û tewanga wê

ya mêtîyê pêk tê; mînak:

meha biharê
 porê jinikê

Ji ber ku kurdî zimanekî tewangbar e, cînavkên kesîn du cure ne. Yek jê tewandî ye, yê din xwerû ye.

ên xwerû

ez
 tu
 ew
 em
 hûn
 ew

ên tewandî

min
 te
 wî/wê
 me
 we
 wan

Nîşe: Dema ku daçekê bikeve ber cure peyvên guherbar wan ditewîne.

Peyvsazî

Kurdî, zimanekî wisa ye ku ji pêş, paş û navê ve qertafan digire. Ev qertafên çêkirinê jî di nav xwe de dibin du bir. Yek jê ew qertaf in ku tenê bi wan ji lêkeran, lêkerên çêkirî tînen bidestxistin. Qertafên din jî, tenê bi wan navdêr û rengdêr tînen çêkirin. Her wiha carinan di bastûra (bunyeya) peyvê de guherînek tê pêkanîn û jê navdêr tê peydekirin. Nemaze ev rewş, di raweya lêkera fermanî de çêdibe (ji bo halê negerguhêz ê lêkerê). Nimûne *bi+şewit+e*, /bi/ raweya fermanî, /şewit/ qurmê lêkera fermanî, /e/ jî qertafa kesê duyemîn a yekejimariyê ye. Em tenê qurmê lêkera fermanî hildidin dest û /i/ya di kêteya duduyan de dîkinê /a/ û navdêrê bi dest dixin: şewit, sewat /i/ bû

/a/ û bi vî awayî şewit bû şewat.

Ji bilî vê yekê, ji qurmê lêkera fermanî jî qertafên kirdenavan bi dest tê xistin, nimûne: Ji lêkera kuştinê bi-kuj-e, /bi/ û /e/ bê avêtin dimîne |kuj/, em wê bînin deynin ber peyva /agir/ wê peyveke wiha bê himatê: *agirkuj*.

Em bi berfirehî behs ji qertafan nekin, hema ji bo ku mijar zelal bibe û dabaş bê fêmkirin em dê li ser wan rawestin. Pêşî ji bo lêkeran em qertafan bidin.

a) Qertafên lêkerçêker

- ber+dan = berdan
- da+dan = dadan
- der+anîn = deranîn
- hil+kirin = hilkirin
- ra+ kirin = rakirin
- ro+ kirin = rokirin
- ve+xwarin = vexwarin
- vê+xistin = vêxistin
- wer+girtin = wergirtin
- tê+koşîn = têkoşîn

Niha jî em çend qertafên ku tên paşîya navdêr û rengdêran û bi wan lêkerên sade tên çêkirin bidin:

andin, isandin, ijandin

Bi van qertafan li jorê lêkerên gerguhêz tên bidestxistin. Nimûne:

- saz+andin = sazandin
- nerm+ijandin = nermijandin
- rep+isandin = repisandin

în, isîn, ijîn:

Bi van qertafê hanê jî, lêkerên negerguhêz tên

çêkirin.

rep+isîn = repisîn

saz+în = sazîn

nerm+ijîn = nermijîn

b) Qertafên ji bo daraştina navdêr û rengdêran

Piştî van, îcar em bên ser qertafên ku bi wan navdêr û rengdêr tên çêkirin. Ev navdêr jî dibin du bir; kirdenav (ismî fail) û tiştên nav (ismî meful). Ev qertaf hem tên pêşiya peyvê û hem jî tên paşiya peyvê. Ji bo wan jî em çend nimûneyan bidin: Pêşî parkît (paşgir), di pey re pêrkît (pêşgir) û dawiyê jî em navkîtan (navgiran) bi nimûneyan derpêş bikin.

Bi parkîtan daraştina peyvan:

kar+ker = karker

ber+ek = berek

dar+ik = darik

ser+ok = serok

aş+van = aşvan

rim+baz = rimbaz

guh+ar = guhar

mal+dar = maldar

teng+asî = tengasî

kirîv+ atî = kirîvatî

xwîn+î = xwînî

şer+oyî = şeroyî

yekt+îtî = yekîtî

Bi pêrkîtan daraştina peyvan:

a+şûjin = aşûjin

ber+av = berav

ser+dest = serdest

ne+yar = neyar

tele+bext = telebext
 hem+pa = hempa
 hev+kar = hevkar
 kele+girî = kelegirî
 zir+keç = zirkeç
 bi+kuj = bikuj
 bele+guh = beleguh
 gû+sterk = gûstêrk

Bi navkîtan daraştina peyvnan:

ser+an+ser = seranser
 dest+e+bira = destebira
 şad+û+man = şadûman
 rû+bi+rû = rûbirû

Encam

Her ziman xwedî rê û rêzikan e û taybetî û qalibên wî hene. Ligel vê yekê, hin rêzîkên ku ji bo zimanan pişkdar in, jî hene. Ev rêzîkên hevpişk (muşterek), bi giştî di navbera zimanên ku ji heman malbatî ne de, têne dîtin. Ji lew re, pir tiştekî asayî û siruştî ye ku hin ziman ji hin aliyan ve bişîbin hev û hêlên wan ê hevpar hebin.

Digel vî qasî, ji van mijarên ku em li jorê yeko yeko li serê rawestiyan, xuya dibe ku zimanê kurdî ji gelek aliyan ve hem ji erebî, hem ji farisî hem jî, ji tirkî cuda ye. Bi taybetî em dixwazin balê bikişînin ser cihêtiyên di navbera kurdî û tirkî de. Ji ber ku, hin zimanzan, siyasetmedar û kesên ji pîşeyên cuda yên tirk îdia dikin da ku zimanê kurdî ne tu ziman e û kurd bi eslê xwe jî tirk in. Ji bo ku der barê zimanê kurdî û tirkî de hizr û ramanêke zelal ji kesê meraqdar re çêbe,

em dê bi çend xalên berbiçav cihêtiya van her du zimanan bidin xuyakirin.

✓ Kurdî ji malbata zimanê îndo-ewropî, tirkî ji ya ural-altayî ye.

✓ Kurdî zimanekî tewangbar e, tirkî zimanekî pêvekî ye.

✓ Kurdî zimanekî zayendî ye, tirkî ne wisan e.

✓ Di kurdî de du kom cînavkên kesîn û nîşandanê hene, di tirkî de ev yek nîn e.

✓ Di kurdî û tirkî de awayên çêkirina terkîban dijberî hev in.

✓ Zimanê kurdî, ji pêş, paş û navê ve qertafan digire, lê di tirkî de qertaf tenê tên paşîya peyvê.

✓ Di kurdî de peyv bi du û sê dengdaran jî dest pê dike, lê di tirkî de peyv tenê bi dengdarekê dest pê dike.

✓ Bi kurtî, rêzimana kurdî û ya tirkî qet naşibe hev, denganiya wan, hevoksaziya wan û peyvsaziya wan gelek dûrî hev in.

Em bîna ser angaştên der barê zarava û devokên zimanê kurdî de. Çawa ku di zimanên din de jî tê dîtin, di zimanê kurdî de jî devok û zarava hene. Ev zarava ev in:

- 1) kurmancî (kirdaskî)
- 2) kurmanciya naverast (sorani)
- 3) kirmanckî (kirdkî, dimilî, zazakî)
- 4) loranî.

Ji van zaravayan tenê li Tirkiyeyê kurmancî û kirmanckî hene.

Di zaravayê kurmancî de sê devokên bingehîn hene: botî, silîvî û mehmedî. Ji van, devoka botî ji bo zimanê nivîskî yê kurmancî wekî bingeh hatiye pejirandin. Rêziman, vekî û ferheng li gor

vê yekê hatine amadekirin.

Du devokên himî yên zaravayê kirmanckî hene: dêrsimî û sêwregî.

Zimanê kurdî ji mêj ve wek zimanê perwerde û hîndekariyê hatiye bikaranîn. Medreseyên kurdan palpişt û delîlên vê yekê ne. Di van medreseyan de ji bilî kurdî zimanê erebî jî hatiye bikaranîn.

Gotina dawî:

Zimanê kurdî têra xwe heye, ji bo ku kurd bi zimanê xwe karibin perwerde bibin û hîndekariyê pêk bînin, ji hêla zimên ve asteng pir kêr in. Ji bo hemû zimanan çî astengên zimanî hebin pir hindik ew ji bo zimanê kurdî jî hene. Ji bo ku perwerde û hîndekarî bi kurdî bê kirin astengên herî girîng astengên qanûnî yên Tirkiyeyê ne.

Çavkanî:

- 1) Ji bo agahiya berfireh binêrin Varlı, Abdullah; *Dîroka Dugelên Kurdan*, Derpêç 1, Weşanên Sîpan, Stenbol 1997& Çeliker, Celadet; *Kurtedîroka Alfabên ku Kurdan Bikaranîne*, Kovara Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê Zend, hejmar 2, sal 1994.
- 2) Aksan, Doğan; *Her Yönüyle Dil 1 (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara 1987.
- 3) Bedirxan, Emir Celadet & Lescot, Roger; *Kürtçe Dilbilgisi*, Weşanên Doz , Çapa pîncemîn Stenbol 2000.
- 4) Aksan, Doğan; *berhema navborî*.
- 5) Minorsky, Vladimir; *Kürtler*, Koral Yayınları, Çapa Duyemîn, Stenbol 1992.
- 6) Minorsky, Vladimir; *berhema navborî*.
- 7) *Şerefname*, Şerefhanê Bidlîsî, Hasat Yayınları, Çapa Duyemîn, Stenbol 1998.
- 8) Ciwan, Mûrad; *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi (Kurmanc Lehçesi)*, Weşanên Jîna Nû, Çapa Yekemîn, Swêd 1992.
- 9) Gökalp, Ziya; *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yayınlar, Çapa Yekemîn, Stenbol 1992.
- 10) Hesepûr, Emîr; *Nationalism and Language In Kurdistan*, Mellen Research University Press, Kanada 1992.
- 11) *Mem û Zîn*, Ehmedê Xanî, Hasat Yayınları, Çapa Sêyemîn, Stenbol 1990.
- 12) Minorsky, Vladimir; *berhema navborî*.

Let's Look Into Kurdish

Introduction

Kurds are living in the borders of four states. These states are Turkey, Iran, Irak and Syria. The official languages of these countries are Turkish, Persian and Arabic.

Turkish is from Ural- Altaic, Arabic is from Semitic and Persian is from Indo-European language families. Among these languages, only Persian is in the same language group with Kurdish.

However there is an interesting point that, both Arab and Persian official institutes and their laws admit Kurdish existence as an independent language. But Turkish Republic's current laws and officials still don't want to accept Kurdish language and its original character. Of course we can regard as an exception the recent positive negotiations and the projects which aim constitutional changings.

The idea to do not recognize the Kurdsh reality is especially spreaded after the years of Turkish republic foundation and became the formal ideology. As it is well known that before the Turkish Republican era Kurds were identified and known with their own language, culture and indentitiy.

For instance Evliya Çelebi in his well known work *Seyahatname* writes about Kurdish and its

dialects. He emphasises that Kurdish is an ancient and rich language and it is different from Hebrew and Persian languages.

Şemsettin Sami in his work *Kamul'ül Alam* and Ziya Gökalp in his articles and his work *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (Sociological Observation About Kurdish Tribes) tell that Kurdish is a rich and independent language and it does not resemble to other languages.

After the foundation of the Turkish Republic especially in the 1924 constitution the existence of Kurds were not recognized. Kurdish language and the Kurdish identity were refused. However we know that in many documents of the Ottoman Empire there are the expressions of the Kurd and the Kurdistan.

All of the Kurdologists fixed that Kurdish is an independent language and has no tie with Arabic and Turkish languages. On the other hand Kurds and Persian are Arian. Their languages are in the same group. But each one is an independent language. In the past years Kurds had education in their own language. In the religious school the education and teaching in the subjects like mathematic, logic, grammar, jurisprudence were in Kurdish and Arabic. With the new Education Law these schools were closed down and in the new system it isn't given permission to the education and teaching in Kurdish.

Nowadays, there is relatively an atmosphere of negotiation. The people for statusquo don't refuse the Kurdish, but they qualify it as a local and weak language and see the the existence of the present dialects and accents as a handicap for the education and teaching.

It is a reality that Kurdish has dialects and accents. This reality is not belongs to Kurdish. There

are dialects, accents in all languages. The standardization is asked for the writing language. Whether in which language the standardization has been achieved both in writing language and spoken language.

For a standart language there is a necessity to appropriate conditions and time in every respect. They say that Kurdish is a mixed and collected language. Who can bring forward the presence of a pure language. There are foreign words in all languages. It can be given an interesting example about this matter. Languages of all islamic countries are influenced by Arabic. In the languages of the Christian nations the same influence is in question for the latin language. The source of this effect is religion. We should not forget that the language of the Church is the Latin and the language of the Mosque is the Arabic.

At same time All the neighbour languages have effected each other on account of many different reasons and have borrow words to each other. Todays in Kurdish, Turkish and Persian we see many Arabic words. At one time, since the Persian literature was impressive, in Turkish, Kurdish and Arabic there are many Persian words. This is a very natural fact.

The Kurdish culture had inherited the Mesopotamian culture, for this reason it has got a rich content. It had inherited to a lot of written documents. It is deduced from the avialible documents that Kurds have used the writing for along time.

By this booklet we have no intention to support by evidence some well known things, but it is duty for us to present the opion of the Kurdish about this issue. Because there are some baseless arguments about the Kurdish language. We hope that this booklet will open the way for dialog and peace.

The Alphabets Which Kurds Had Used

The materials and documents in hand are informing us that Kurds have used many alphabets during the history. But we don't know that which alphabet kurds firstly used and when they began to write. Except the alphabets we are going to give below, Kurds used the symbols of Aramaic, Syriac and Greek, too.

The alphabets which kurds used are these:

1-The Cuneiform Writing: Medes added six(6) new letters to it and they increased the numbers of the letters from thirty six (36) to forty two (42).This alphabet is written from the left side to the right.

2- The Avesta Alphabet: This alphabet consists of forty five(44) letters. Some sources point out that there are forty eight letters in the Avesta alphabet.

3- The Aramaic alphabet: The oldest Kurdish documents were written in this alphabet. These documents were found in the region of the Hewreman. As well as, it is said that Kurdish writings are mostly written in it. Among the documents in hand, which were written on gazelle skins,the oldest ones are goes back to the years of 88-87 B.C.

4-The early Pehlevi alphabet: with this alphabet a book named *Dinkerd* was written in the sorani dialect.

5- The Masi Sorati alphabet: Arabic historian Ibn Wehsiye in his book which he finished in the year of 855 A.C. says that Kurds used this alpha-

bet (masi sorati) and he found three samples which were written in it. This alphabet had thirty six (36) letters but kurds added six(6) other letters to it.

6- The alphabet which yezidi Kurds use: for hundreds of the years this alphabet is being used by Kurds and it is written from the right hand to the left hand. Some people are regarding this alphabet as "The Alphabet of Magic (this is "huruf el sir" in Arabic). The holy yezidian book *Mishefa Resh* and *Cilwe* were written in this alphabet.

7- The Kurdish version of the Arabic alphabet.

8- The Kurdish version of the Latin alphabet.

9- The Kurdish version of the Cyrillic alphabet.

Except these alphabets, in the region of Zêwê in the East Kurdistan (Iranian part) a kind of writing is observed which is placed on a silver tray. According to the researchers the writing mentioned is a remaining of the 8 century B.C and it belongs to "Medes". Nobody has not met much such a writing except this document.⁽¹⁾

The Place of the Kurdish Among the World's Languages

Kurdish language, as many linguists and kur-dologists have pointed out, is belong to the family of Indo-European languages. Kurdish is take place among the sub-group of the Iranian languages. It is from the northwest part this sub-group. Now let's give the names of some languages which take place in the same group with Kurdish:

Persian, Kurdish, Beluci Osetian, Peshtoyian, Pamirian, etc.

For making the Kurdish language's position clearer and more understandable, let's give our attention the classification of the languages. Philologists, traditionally divide the languages into two parts and they do this according to the form and the origin.⁽²⁾

a) Languages according to their forms

Linguists divide the languages into three main groups according to the morphology.

1) One syllable languages: Chinese and Tibetan languages.

2) Additive languages: Turkish and Hungarian.

3) Inflective languages: Indo-European and semitic languages.

As Kurdish language is an oblique language we should give some information in the matter of inflexion.⁽³⁾ Linguists comment the inflexion like this; *inflexion is the changing of the root especially the changing of the vowels of the verb's root.*⁽⁴⁾

The best example for the inflective languages is Arabic. In Arabic consonants don't change and the words are constructed with the vowels which come to the front position or in the middle position of the word. For example; k,t,p are three consonants and the words "kitap, mektep, kâtip... etc are formed with the changing of the Vowels. Also C,H,L are three consonants and with the changing of the vowels words like "cahil, cehe-

le" are formed.

In Kurdish the change able classes of words are inflected, that is, they are changing according to their functions. This rule is current for the root of the word too. For example the verb "kirin" (to make) in the present tense is /di- k-im/. In this example only the letter /k/ is left as a part of the verb. The prefix /di/ is for present time, and the suffix /im/ show the person. Let's give another example; The verb is "parastin". Firstly we are going to conjugate it in the present tense and then in the past tense.

Ez di-parez-im.

Ez, the first singular personal pronoun. (The first group of the personal pronouns); **di**, the prefix of the present tense; **parêz**, the verb's root (imperative form); **im**, the suffix of the first personal pronouns .

Min parast.

Min, the first singular p.p (the oblique group); **parast**, the verb's root of the past tense.

As the examples show, in Kurdish not only the vowel but the consonant also changes. It can be seen from the verb "parastin" that, while conjugating in the present tense the verb's root (parastin) /a/ changed into /ê/ and /s/ changed into /z/.

On the other hand, in Turkish, at any time, while conjugating the verb's root does not change, always remains the same. As the root does not change its consonants doesn't change into other letters. For example the verb "gitmek (to go). Its root is /git/. We can add many afixes (the afixes of conjugation and additive) to its end such as "gittim", "gidecek", "gitmislerdi"...etc. But the root doesn't change.

b) Languages according to their origins

According to their origins, languages are divided into five main groups:

1) Indo-European (English, French, Kurdish, Persian).

2) The Semitic languages (Arabic, Hebrew, Akadian).

3) The Bantu languages (The south and middle African languages).

4) The Chinese languages.

5) Ural-Altai languages (Finnic, Hungarian, Mongolian, Turkish).

As we said above, Kurdish is an Indo-European language. If focus on the Indo-European languages, It is possible to face many similar-words. This is the same for all other languages of the same family and group. Now, for this matter let's give the table below:

<u>Kurdish</u>	<u>English</u>	<u>Germany</u>	<u>French</u>	<u>Persian</u>	<u>Greek</u>
stêr	star	stern	astre	sitare	astron
kurt	short	kurz	court	-	-
lêv	lip	lippe	levre	leb	-
jenû	-	-	geneou	-	-
dilop	drop	tropfen	-	-	-
nav	name	name	nom	name	-
no/na	no	nein	non	-	-
tu	-	du	tu/te	-	-
nû/niwe	new	neu	neu	-	-
neh	nine	neun	neuf	-	-
dot	douter	-	-	-	-
bira	brother	-	-	brader	-

In this subject Minorsky says:⁽⁵⁾ *“Kurdish, like Persian is one of the west Iranian languages. As Andreas, Salamann, O.Mann-Meillet, Lent, T. Tedeco have said too, the west Iranian languages*

are in two groups; the South and the West. And these groups were mixed.

In addition to this, in today's languages there are many things which are unfamiliar to each other. Kurdish and Persian, in many ways have characteristics of their own, that is, Kurdish languages belong to the northwest group of the Iranian languages."

Since Kurdish and Persian have many similar words, many people name the Kurdish as a dialect of Persian. But the linguists who have studied on Kurdish are rejecting this idea. Even so we want to show some differences between Kurdish and Persian.

The Differences Between Kurdish and Persian

As Kurdish and Persian languages are in the same group, in some aspects they are close to each other. For this reason, some states which are dominating the Kurds do not appreciate the Kurds existence and regard their languages as a complicated and degenerated dialect of the Persian. So we find necessary to expose the differences between the two languages. As much as these two languages are familiar, they are different too and each one is an independent language.

Kurdish is a gender in Kurdish words, but there is no gender in Persian words. In Kurdish (in Kurmanci and Kirmancki/Zazaki) there are two groups of pronouns. We don't see such a thing in Persian. These two groups of pronouns, in Kurdish are used apart in transitive verbs that

is, Kurdish language is an 'ergative' language.
Example for Kurmanci:

Min nan xwar.
Ez nên dixwim.

Example for Kirmanckî:

Min nan werd.
Ez nanî wena.

Besides this, in Kurdish language there is gender in the personal pronouns and demonstration pronouns, but in Persian it is not like that. and there are two groups of demonstration pronouns. Persian hasn't got such a speciality.

We can point out many differences of this two languages. But let's listen to Minorsky about this issue. Kurdologist Minorsky points out that Kurdish language and Persian are different from each other and each one is independent.

Minorsky adds that there are important differences between Kurdish and Persian.⁽⁶⁾

1) Phonetic: The phonetic of the Kurdish is different from the Persian.

2) The changing of the sounds: In The words of the same root too there had been great changings in the matter of the sounds.

3) The difference of the forms: from the pronouns to verb's conjugation, from the affixes of the possessive pronouns to the noun phrases there are differences.

4) The etimological differences.

5) The differences of the words.

Kurdish Dialects

In the matter of kurdish Dialects there are unfamiliar ideas.especially some people who are not willing to appreciate the kurds and their languages, reflects all the Kurdish accents as kurdish dialects and sometimes the dialect itself as a language.

But this problem is enlightened by philologists and Kurdologists for a long time ago.

▼ In the 16 th century "Şerefxanê Bedlisi" in his famous work *Şerefname*⁽⁷⁾ numbers the Kurdish dialects as below:

- 1) Kurmanci
- 2) Lori
- 3) Kelhûri
- 4) Gorani.

▼ As for G. Ginvinli, who did some investigations on Kurdish ethnography in 1836-37, Kurdish language is in two groups: The upper part Kurdish, the downstairs Kurdish.

▼ Peter Lerch (1857-58) classifies Kurdish in five dialects: Zaza, Kurmanci, Kelhurî, Goranî and Lurî.

▼ Oscar Mann seperate Kurdish as the western Kurdish ,the southern Kurdish, the eastern Kurdish. Mann regards Gorani/Zazaki as non-Kurdish.

▼ E. B. Soane in his study *Grammar of Kurmanci or Kurdish Language* (1913) divides Kurdish into three parts: The upper part Kurdish, downstairs Kurdish and Lori-Zazaki (Hewrema-

ni and Gorani).⁽⁸⁾

▼ Ziya Gökalp in his study *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*⁽⁹⁾ (Sociological Observations About Kurdish Tribes) evaluates Kurdish as five dialects: Kurmanc, Zaza, Soran, Goran and Lor. Gökalp reports that they all existed from the ancient Kurdish.

▼ Dr. Mac Kenzie rates Kurdish in three groups: The northern group, the central group and the southern group.

▼ Cemal Nebez classifies Kurdish in four parts: Northern Kurdish, southern Kurdish, middle Kurdish, Goranî-Zazayî.

▼ Alaedin Secadi, in his work *The Dictionary of Kurdish, Arabic and Persian* classifies Kurdish in two parts. The Kurmancî of Behdinî and Soranî.

▼ According to Dr. Kemal Fuad Kurdish has four dialects. 1) The western Kurdish, 2) The eastern Kurdish, 3) The southern Kurdish, 4) The Zazaki/Gorani Kurdish.

Fuat Heme Xurşid in his work *Zimanî Kurdî, Dabeşbûnî Cografyayî Diyalektekanîy* classifies Kurdish as; 1) The northern Kurdish, 2) The central Kurdish, 3) The southern Kurdish, 4) Gorani.

▼ Emir Hesenpûr⁽¹⁰⁾ in his study *Nationality and Languages in Kurdistan (1918-1985)* divides Kurdish into four dialects: Kurmanci, Sorani, Hewrami, Kirmanşahi.

It is clearly seen from the studies of languages mentioned, they mostly agree that in Kur-

dish there are four dialects.

- 1) Kurmanci (Kirdasi)
- 2) The central Kurdish (Sorani)
- 3) Kirmancki (Kirdki, Zazaki/Gorani)
- 4) Lorani.

The northern Kurmanci and the southern Kurmanci are the two main dialects both of them are regarded as dialects which have written literature. Recently The Kirmancki is also step by step walking towards to be a written language.

Among the Kurdish dialects the one which is the most spoken is Kurmanci. Kurmanci is spoken in whole region where kurds live.

In Turkey, there are only Kurmanci and Zazaki. Except the Central Anatolian and Qerejdax where Şêxbizinî (shekhibizini) are living, an accent of Sorani is spoken there.

The complication in the matter of dialects is often because of the names giving. For example; the northern Kurmanci is called as Behdini in the south and as Şikaki in the east. However the bed-downstairs Kurmanci is called as simple Kurdish, sorani. The same situation is right for zazaki too. Name such as Kirmancki, Dimilki, Der-simki, Sobê are used. For the Hewrami the name Gorani is called. As it is seen from the examples above the names which all the investigators agree are names like Kurdi, Kurmanci, Kirmancki and Kirdki, often used, the others are the name of region's and tribes' names.

The Accent of Kurdish Dialects

People who don't want to admitt Kurdish as an independant language are calling the speech

of the each city, even each village as an accent or sometimes as a dialect, too. As all the languages have accents and dialects, there are in Kurdish also. We should not forget that standartization is possible for the formal language but not for the informal language. without a political status and interference the standard language does not come into being.

Ehmedê Xanî (17th century) in his famous work *Mem û Zîn*⁽¹¹⁾ divided Kurdish dialects into three main accents let's expose his establishing with a couplet from his masterpiece *Mem û Zîn*.

Bohtî û Mehmedî û Silivî
Hin la'l û hinik ji zêr û zivî.

(Bohtî and Mehmedî and Silivî,

Some are pearl and some are from golden and silver.)

We can take basis that saying of Ehmedê Xanî for Kurmanci accents. In a general way researchers are put in order the accents ot the other dialects like this:

The central Kurmanci (Sorani): Silemani, Mukri, Sineyi.

Kirmanckî (Zazakî): The Dêrsim accent and the Siwêreg accent.

Syntax

The syntax teach us which position do the word classes take and how do they bind together.that is, the state of the words and word classes opposing one another is the syntax.

In Kurdish the relation and the tie among the

words are in this way; in Kurdish the words attach to each other often with articles. The articles in Kurdish are in two kinds: The definite and indefinite. Firstly let's give examples for definite articles.

Mala mezin (noun-adjective)

Mastê we (noun-pronoun)

Keçên bedew (noun-adjective)

For the indefinite articles we can give those examples:

Maleke mezin

Keçine bedew

As it comes in sight the connection of the words in Kurdish is opposite to Turkish.

Example:

Mala min

If we write this compound in Turkish, it will be like this,

Benim evim

In this example it becomes obvious that both the articles any languages and the position of the elements are separate.

As well as, the Kurdish syntax, in many ways, differs from Persian syntax. Let's listen to Minorsky's proves about this subject: "*Kurdish syntax differs from the Persian syntax in the matter of compound words and transitive verbs.*"⁽¹²⁾

In Kurdish language the order of sentences' elements are separate from Turkish and Persian's syntax. In a Turkish direct sentence the predicate is always at the end of the sentence. Example:

Ben dîn Ankaraya gittim. (subject + complement + predicate)

Let's set up the same sentence in Kurdish:

Ez duh çûm Enqereyê. (subject + complement + predicate + complement)

For a sentence to be formed two main elements are necessary. These elements are the subject and the predicate. From the easy to the complex let's give the sentences with their elements.

Ez (I)	çûm (went)
subject	predicate

Predicate also can accomplish a sentence alone. As it is seen in the example above, if you throw the first singular personal pronoun "*çûm*" (I went) can form a sentence by itself.

In sentences the subject is at the beginning and the predicate is at the end. The syntax of the transitive and intransitive verbs are different. In short, according to the complexity of the sentence, the position of its elements change.

The elements of the sentences are ordered like this:

1) Subject + complement + predicate

Tu	li serê çiyayê Sîpanê	dijî.
subject	complement	predicate

2) Subject + object + complement + predicate

Sivên	nanê xwe	dereng	xwar.
Subject	object	complement	predicate

3) Subject + complement + predicate + complement

Hun	dê tu caran	neçin	Geverê.
Sub.	comp.	predicate	comp.

In kurdish the element which is going to be be stressed comes close to the predicate. Example:

Ez ê kevirekî bi tevşo bişkînim.

(3) (2) (1)

Ez ê bi tevşo kevirekî bişkînim.

(3) (2) (1)

Kevireki bi tevşo ez ê bişkînim.

(3) (2) (1)

Bi tevşo kevirekî ez ê bişkînim.

(3) (2) (1)

You can meet the inverted sentences in kurdish. These sentences are appear mostly in the poems, conversations and some other articles.

Piştî ku roja me bû tarî [predicate] *mirin*
xweştir e [predicate] *ji amberê* (E. Xani).

An attractive characteristic of Kurdish is its ergativity. the sentences canstruced with transitive verbs are different from the intransitive verb sentences. Therefore there are two groups of pronoun in Kurdish. As well as the verb is cojugated sometimes according to the subject and sometimes is appropriate to the object. Example:

Ez te dibînim. (I am seing you)

Min tu dîtî. (I saw you)

In the first sentence the verb is conjugated according to the subject (ez), in the second one it is according to the object. With this speciality we accounted above, in transitive verbs the quantity of the noun in the past tense is known with the

verb. Example:

Min sêv xwar. (I ate an apple)

Min sêv xwarin. (I ate the apples)

In the first example /sêv/ is singular and in the second sentence /sêv/ is plural.

In the present and future tense the plurality is known with the object.

Ez sêvê dixwim. (I am eating the apple)

Ez sêvan dixwim. (I am eating the apples)

Gender

In Kurdish there is a gender words and all the words are either masculin or feminine.

In addition the living creature the all things have genders too. But this is a grammatical gender. The word's gender appears in two ways, with the article and with the inflection affixes. Words are neutral by themselves. Example:

kevçî (spool), çav (eye), pênuş (pen), giyan (spirit) etc.

Gender with the article

Çavê şîn (blue eye), pênuşa zirîçî (pencil).

In this example the article /a/ is showing the feminine and the article /ê/ is showing the masculin.

Gender with the inflection

Siya darê (the shadow of the tree), nikulê dîkî (the beak of the hen).

In this example the affix /ê/ is showing the feminine and /ê/ is showing the masculine words.

Article

In Kurdish the compound is formed with the articles. These articles are masculine and feminine. As well as Kurdish articles have two forms; the definite and the indefinite. Since there is no state for the nouns in Kurdish, the compound is formed with the article and inflection affixes.

-ê :	Singular, masculine and definite
-a :	Singular feminine, and definite
-ên :	Plural, definite (for both the genders)
-eki :	Singular, masculine and indefinite
-eke :	Singular feminine and indefinite
-ine :	Plural, indefinite (for both the genders)

Inflection

Another characteristic of Kurdish is the inflection. In Kurdish some elements of the sentence change according to their functions. In Kurdish the changeable elements (verb, noun, pronoun, article, countable noun) inflect. The plurality of the simple nouns and pronouns are known with article and the verb, but in Kirmanckî (Dimilki) the plurality of the simple nouns are known with the (î) affix. Example:

Kurmanci:

Min pê nûs bir (singular and definite)

Min pê nûs birin (Plural and definite)

Min pêûsek bir (singular and indefinite)

Kirmanckî:

Min say werd

Min sayî werdî

The inflexion of the masculin nouns in Kurdish the inflexion of the masculin nouns are formed in two ways:

a) The "î" affix comes two the word's end .

b) If it contains /a/ or /e/ sound, these sounds change to /ê/. Example:

Simple Oblique

şivangopalê şivanî/şivên

nan nên/nanî bîne

bajarZîlan Ronahî ji aşî/êş tê.

nîvîskar Nivîskêr/nivîskarî xweş nivîsiye

gotîngotinê ez êşandim

The inflexion of the feminine nouns:

The vowel "ê" comes to the word's end and forms the feminine inflection. Example:

Meha biharê

Porê jinikê

Since Kurdish is an oblique language, the personal pronouns have two forms.

One is the oblique form and the other is the direct form.

The direct ones

The oblique ones

ez

tu

ew

min

te

wê/wî

em
hûn
ew

me
we
wan

Note: When a preposition places in front of the word classes, inflects them.

Etymology

Kurdish is such a language that it takes affixes in the front, in the end and in the middle. These morphemes are divided into two groups. One of them is the affixes which only the constructed verbs are obtained with them. The other affixes, only the adjectives and nouns are obtained with them. And sometimes a change is made in the word, and the noun is found. Especially this state happens in the mood of the imperative verb. Example: *Bi + şewit + e*, /bi/ is the imperative mood, /şewit/ is the verb's root of the imperative mood, /e/ is the affix root of the verb in imperative mood, and change the /i/ in the second syllable to /a/. So we obtain the noun; in *şewit* /i/ is change to /a/ and *şewit* become *şewat*. Except this, from the verb root of the imperative mood, the affixes of the subject nouns are obtained. We obtained from *şewitîn* (to burn) *şewat* (fire). Example:

From the verb "*kuştin*" (to kill) *bi-kuj-e* (kill). If the /bi/ and /e/ is thrown then *-kuj-* is remained. If we bring it before the word *agir* (fire) a word like this is formed; "*agirkuj*" (firekiller it means fireman).

We won't mention widely about the articles, just for to make clear the subject and to make the topic more comprehensive we are going to stand on it.

Firstly let's give articles for the verbs.

a) Verb forming affixes

ber + dan	=	berdan
der + anîn	=	deranîn
hil + kirin	=	hilkirin
ra + kirin	=	rakirin
ro + kirin	=	rokirin
ve + xwarin	=	vexarin
vê + xistin	=	vêxistin
ver + girtin	=	vergirtin
tê + koşîn	=	têkoşîn

Now let's give some affixes which come to the end of the nouns and adjectives, and the simple word are formed with them:

andin, isandin, ijandin

With the affixes above transitive verbs are obtained. Examples:

saz + andin	=	sazandin
nerm + ijandin	=	nermijandin
rep + isandin	=	repisandin

-în, -isîn, -ijîn

With these affixes intransitive verbs obtained.

rep + isîn	=	repisîn
saz + î n	=	sazî n
nerm + ijîn	=	nermijîn

b) Noun and adjective forming affixes

After all these, now let's try with the affixes which the noun and the adjective are formed with them. These nouns are in two groups: subject-noun and object-noun. These affixes come to both at the

front of the word and at the end of it. For these ones let's give some examples. We are going to expose firstly prefixes, secondly the suffixes and thirdly the middle-affixes with the examples.

The derivation of words with suffixes:

kar + ker	=	karker
ber + ek	=	berek
dar + ik	=	darik
ser + ok	=	serok
as + van	=	asvan
rim + baz	=	rimbaz
guh + ar	=	guhâr
mal + dar	=	maldar
teng + asî	=	tengasi
kirîv + atî	=	kirîvatî
xwîn + î	=	xwînî
ser + oyî	=	seroyî
yekt + îtî	=	yekîtî

The derivation of words with prefixes:

a	+ aşûjin	=	aşûjin
ber	+ av	=	berav
ser	+ dest	=	serdest
ne	+ yar	=	neyar
tele	+ bext	=	telebext
hem	+ pa	=	hempa
hev	+ kar	=	hevkar
kele	+ girî	=	kelegirî
zir	+ keş	=	zirkeş
bi	+ kuj	=	bikuj
bele	+ guh	=	beleguh
gû	+ sterk	=	gûsterk

The derivation of words with the middle affixes:

ser + an + ser	=	seranser
----------------	---	----------

dest + e + bira	=	destebira
şad + û + man	=	şadûman
rû + bi + rû	=	rûbirû

Conclusion

Every language has means and methods and also has its own characteristics. In addition to this, there are some participant rules for languages. These common rules are generally viewed among the languages of the same family. This is why, it is a very natural and normal thing that some languages have common aspects in some ways and resemble to each other.

In these respects, from the subject we have pointed out above one by one it is seen that Kurdish is different, in many ways from both Arabic and Persian and Turkish. Especially we want to take the attention to the differences between Kurdish and Turkish. Because some Turkish linguists pretend that Kurdish is not an independent language and Kurds, originally, are Turkish too.

Since a clear idea to be mature about Kurdish and Turkish for the interested people. We are going to show the difference of the two languages in some concrete aspects.

✓ Kurdish is from the Indo-European language family, Turkish is from Ural-Altaiic.

✓ Kurdish is an inflective language, Turkish is an additive language,

✓ Kurdish has got genders but Turkish has not got.

✓ In Kurdish there are two groups of personal and demonstrative pronouns, there is not the same thing in Turkish.

✓ In Kurdish and in Turkish the compound is

opposite to each other.

✓ Kurdish gets affixes in the front, in the middle and in the end. But in Turkish the affix is only in the end position.

✓ In Kurdish the word can take two or three consonants in the front. But in Turkish the word begins with just one consonant.

✓ The Kurdish and Turkish grammars don't resemble to each other. Their syntax and etymology are very different.

Let's come to the negotiations about Kurdish dialects and accents. As it is seen in other languages, there are accents and dialects in Kurdish too. They are:

- 1) Kurmancî
- 2) The Central Kurdish (Sorani)
- 3) Kirmanckî (Kirdkî, Dimilkî, Zazakî
- 4) Loranî

There are only Kurmancî and Kirmanckî of these dialects in Turkey. In the Kurmancî dialect there are three main accents; Botî, Silîvî and Mehmedî. The Botî accent is appreciated as the base for the written language among them. The grammar books, the ortography and dictionaries were prepared according to this opinion.

There are two accents of the Kirmanckî dialect; Dêrsimî and Siwêregî.

For a long time Kurdish language has been used as a teaching and education language. Kurdish religion schools are the evidence of this. In this schools except Kurdish, Arabic also was used.

The last word:

Kurdish is sufficient for itself. For the Kurds to be educated in their own language. There is no obstacle in the matter of the language. The obstacle is the current laws of Turkey.

Resources:

- 1) For a brief information look at: Varli, Abdullah; *Dîroka Dûgela Kurdan* and Çelîker, Celadet; *Kurtedîroka alfabên ku kurdan bi kar anîne*, the magazine of the Istanbul Kurdish Institute *Zend* the second issue, year 1994.
- 2) Aksan, Doğan; *Her Yönüyle Dil 1 (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Türk Dil Kurumu Publication, Ankara 1987.
- 3) Bedirxan, Celadet & Lescot Roger; *Kürtçe Dilbilgisi*, Doz Publication, 5th edition, Istanbul 2000.
- 4) Aksan, Doğan; *ibid.*
- 5) Minorsky, Vladimir; *Kürtler (Kurds)*, Koral Publication, Istanbul 1992, pp: 76–78.
- 6) *The same book.*
- 7) Şerefxanê Bidlîsî, *Şerefname*, Hasat Publication, Istanbul 1990.
- 8) Viwan, Murad; *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi*, Jîna Nû, Sweden 1992.
- 9) Gökalp, Ziya; *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Publication, first edition, Istanbul 1992.
- 10) Hesepûr, Emîr; *Nationalism and Language in Kurdistan*, Mellen Research University Press, Canada 1992.
- 11) Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, Hasat Publication, third edition, Istanbul 1990.
- 12) Minorsky, Vladimir; *ibid.*

ISBN: 975-973 31-1-0